

To sladké slovo demokracia ... Spokojnosť s demokraciou a politické odcudzenie na Slovensku¹

Ol'ga Gyárfášová²

This Sweet Word Democracy ... Satisfaction with Democracy and Political Alienation in Slovakia. Based on empirical findings of the ISSP survey the study analyses public perception of rights in democracy, satisfaction with how the democracy works, and external and internal efficacy. Some results are compared in time. The paper conceptualizes the satisfaction with democracy as satisfaction with good governance; furthermore it explores what are the main factors which influence satisfaction with democracy. The author concludes that Slovak citizens give preference to social rights whereas the political ones (including participation) are perceived as less important. The external efficacy (responsiveness of political elites, level of corruption, fairness, impartiality etc.) has stronger explanatory power than internal efficacy in regard to democracy satisfaction. On the other hand the internal efficacy (interest in politics, cognitive understanding, participation potential etc.) has declined during last nine years.

Sociológia 2015, Vol. 47 (No. 4: 365-389)

Key words: *democracy; good governance; satisfaction; rights in democracy; political efficacy*

Úvod

Rôznym aspektom chápania demokracie a spokojnosti s jej fungovaním je v ostatných rokoch venovaná značná pozornosť. Pád nedemokratických režimov v strednej a východnej Európe pred vyše štvrtstoročím otvoril veľkú tému priebehu konsolidácie demokracie, faktorov jej úspešnosti i komparácie usadených a novších demokracií z hľadiska chápania demokracie, vnímania legitimity a zodpovednosti politickej reprezentácie. Početné empirické, často komparatívne výskumy testujú, ale aj kriticky reflektujú normatívne teórie demokracie.

Vývoj v postkomunistických demokraciách sa neraz zvykne opisovať aj ako proces rýchleho ústupu eufórie z nadobudnutých demokratických slobôd a narastania nespokojnosti zo straty sociálnych istôt a postupne aj sklamaní z výkonu vlád a fungovania verejnej správy. Pribúdajúce roky skúseností s demokraciou namiesto spokojnosti prinášajú nárast dezilúzie, čo často ústi do politickej apatie a nezájmu o veci verejné. Najmä obdobie po vstupe nových demokracií do Európskej únie, teda po rokoch náročných reforiem a dosiahnutí vytúženého cieľa, prišlo obdobie „blbej nálady“ a nespokojnosti, čo nahrávalo rôznym populistickým a nacionalistickým stranám. (Rupnik 2007; Bútorá 2007; Krastev 2010) Od týchto rokov však uplynulo už viac ako jedno desaťročie a je

¹ Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia projektu „Slovensko v medzinárodných porovnaníach: pred krízou a po kríze“ podporeného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja, APVV 0309-11. Autorka ďakuje RNDr. Anne Hrabovskej, CSc. a PhDr. Mariánovi Hrabovskému, CSc. za konzultácie pri štatistickom spracovaní dát.

² Korešpondencia: doc. PhDr. Ol'ga Gyárfášová, PhD., Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta sociálnych a ekonomických vied, Mlynské luhy 4, 82105 Bratislava, Slovenská republika. E-mail: olga.gyartfasova@fses.uniba.sk

žiaduce pozrieť sa na spokojnosť s demokraciou nanovo a sofistikovanejšie, než vo všeobecne paušalizujúcom naratíve o skorumpovaných politikoch a neochotných štátnych úradníkoch. Dôležité je pozrieť sa na problém jemnejšou optikou a identifikovať tie faktory, ktoré sa pod mieru spokojnosti s demokraciou a existujúcim politickým systémom, ale najmä jeho každodenným fungovaním, podpisujú.

Pohľad na krajiny stredoeurópskeho regiónu ukazuje, že cesta ku konsolidovanej a kvalitnej demokracii, nech už ju meriame rôznymi indikátormi, nie je lineárna, ani nezvratná. Slovensko a jeho vyšehradskí susedia zažili za uplynulú dekádu viaceré „ups“ and „downs“.³ Rôzne trajektórie jednotlivých demokracií sú aj rôzne reflektované, ale zároveň aj spoluvytvárané názormi a politickým správaním občanov.

Spokojnosť s demokraciou ako spokojnosť s kvalitou výstupov

Všeobecná zhoda je na tom, že zavedenie demokracie je jedna vec, udržanie stabilného demokratického režimu, ktorý je svojimi občanmi vnímaný ako efektívny, spravodlivý a zodpovedný, druhá. Niet snáď inej politologickej a filozofickej kategórie obdobnej robustnosti, ako je práve demokracia. Nie je preto jednoduché konceptualizovať ju pre potreby empirického výskumu. Na úvod je vhodné priblížiť koncept demokracie cez klasické teórie a modely. Martin S. Lipset vo svojich štúdiách (1959, 1966) identifikuje legitimitu (*legitimacy*) a efektívnosť (*effectiveness*) ako kľúčové dimenzie demokracie a skúma ich význam pre stabilitu demokratického režimu. Legitimitu definuje ako „kapacitu systému vyvolať a udržať vieru, že existujúce politické inštitúcie sú pre danú spoločnosť najvhodnejšie“. (Lipset 1966: 64) Je to charakteristika systému, ktorá je postavená na viere a hodnotách občanov. Efektívnosť je v Lipsetovom koncepte chápaná ako „aktuálny výkon, miera, akou systém uspokojuje základné funkcie vlády a občanov“. (c. d.: 77) Dôležité je tiež rozlíšiť normatívnu legitimitu režimu, čiže súhlas s pravidlami hry (metaforicky vyjadrený známou, zľudovenou vetou „democracy as the only game in town“) a inštrumentálnu, ktorá predstavuje hodnotenie fungovania režimu, hodnotenie jeho výkonu.

---

³ Napr. podľa štúdie SGI Bertelsmann je za rok 2014 v indikátore „kvalita demokracie“ na najvyššej priečke Poľsko, nasleduje Česká republika, Slovensko a najslabšiu „známku“ dosahuje Maďarsko. Avšak ešte v roku 2011 vyzeralo poradie inak, nehovoriac o vzdialenejších rokoch. Bližšie pozri: http://www.sgi-network.org/2014/Democracy/Quality_of_Democracy. Vynikajúcim slovenským prehľadom rôznych prístupov k tvorbe indikátorov kvality demokracie a ich meraniu je dizertačná práca B. Dolného (2012).

Schéma č. 1: **Efektívnosť a legitimita**

Legitimita	Efektívnosť	
	+ /+ (A)	+ /- (B)
-/+ (C)	-/ - (D)	

Zdroj: Lipset 1966: 81.

Kombináciou týchto dvoch dimenzií dostaneme štyri teoretické typy, pričom typ A je vysoko stabilný prípad a typ D vysoko nestabilný, samozrejme, pokiaľ nie je držaný mocou diktátorského režimu.

Jacques Thomassen a Henk van den Kolk na základe rozsiahleho empirického výskumu porovnávali efektívnosť a politickú podporu v starších a novších demokraciách. Testovali, ktoré sú citlivejšie na výkyvy v efektívnosti systému. Na základe dát sa dá konštatovať, že vplyv vnímania stavu ekonomiky na spokojnosť s demokraciou je naozaj silnejší v nových demokraciách a teda podpora politického systému zo strany občanov je zraniteľnejšia v závislosti od stavu ekonomiky. Autori tvrdia, že je to okrem iného dané aj tým, že legitimita politického systému nie je opretá o znútornené hodnoty. (Thomassen – Kolk 2009: 346)

Ďalšou klasickou teóriou demokracie a podpory systému je práca Davida Eastona. Rozlišuje difúznú/rozptýlenú podporu, ktorá nie je závislá na každodennej spokojnosti s výstupmi a špecifickú, viazanú na konkrétne výstupy, procesy a objekty. Rozptýlená podpora je rezervoárom priaznivých postojov alebo dobrej vôle, ktorá pomáha členom prijať alebo tolerovať výstupy, s ktorými nesúhlasia, alebo ktoré považujú za ohrozujúce ich potreby. (Easton 1965: 273) Dané typy podpory sa líšia svojimi zdrojmi, ako aj objektmi podpory. Názorne to vyjadruje schéma č. 2:

Schéma č. 2: **Objekty, typy a zdroje podpory**

Typy podpory	Zdroje podpory	Objekty podpory	
		Režim	Inštitúcie
	Normy a hodnoty	Legitimita režimu	Legitimita inštitúcií
Rozptýlená	Všeobecná utilita (užitočnosť)	Dôvera v režim/systém	Dôvera k inštitúciám
Špecifická	Krátkodobá užitočnosť		Spokojnosť s každodennými výstupmi

Zdroj: Thomassen – Kolk 2009: 336.

Podobne ako Thomassen a van den Kolk hovorili o efektívnosti ako dimenzii, ktorá je v nových demokraciách pre podporu politického systému dôležitejšia a zraniteľnejšia, aj iní autori vidia práve efektívnosť ako dôležitý predpoklad legitimity a poukazujú na efektívnosť nielen z hľadiska ekonomických výsledkov, ale aj z hľadiska výkonu moci: na vstupoch, aj na výstupoch. S tým

súvisí i fakt, že práve v novo etablovaných demokraciách je demokracia vnímaná najmä ako garancia sociálnych práv a rovnosti – teda toho, čo sa zvykne označovať ako „výstupy“ demokracie. Rovnosť, nestrannosť, nezáujatosť je chápaná ako kvalita vládnutia, dobré vládnutie (*good governance*).

S podobnou konceptualizáciou prichádza Andrew Roberts (2010), keď identifikuje nasledujúce dimenzie kvality demokracie: 1. kvalita procesov (sústredná najmä na skutočnosť, či voľby sú slobodné a spravodlivé); 2. kvalita ako predpoklady, predovšetkým – vláda zákona a ľudský rozvoj; 3. kvalita ako sociálne výstupy, predovšetkým výstupy politik, ktoré prinášajú ľuďom sociálne benefity; avšak aj Roberts sa hlási k autorom, ktorí pod výstupmi v kontexte kvality demokracie vidia aj demokratickú zúčtovateľnosť (*accountability*) (Schmitter); 4. kvalita ako väzby, prepojenia (*linkages*), čo súvisí predovšetkým s kontrolou politikov občanmi. (Roberts 2010: 26-32)

Jonas Linde argumentuje teóriou Rothsteina a Teorella (2008) a hovorí o dôležitosti nezáujatosti (*impartiality*) na strane vstupov – rovnaký prístup k výkonu politických práv (všeobecné volebné právo, prístup k politickým právam – združovaniu, iným formám participácie ako je účasť na voľbách a pod.), avšak zdôrazňuje aj dôležitosť výstupov a kvalitu vládnutia. Rothstein a Teorell zdôrazňujú, že kvalita vládnutia – najmä pre občanov v nových demokraciách – je predovšetkým fenomén na strane výstupov a podčiarkujú prepojenie medzi nerovnosťou na výstupovej strane politického systému a politickej rovnosti na strane vstupu, teda rovnosť príležitostí prístupu k moci a univerzálne volebné právo v demokratických voľbách (Linde 2012: 37), ktoré však aj občania nových demokracií považujú za niečo samozrejme a dostupné. Závery Lindeho porovnania piatich postkomunistických krajín (Česká republika, Litva, Maďarsko, Poľsko a Slovinsko; Slovensko nebolo do daného projektu zaradené) hovoria, že pozitívny vplyv na legitimitu má férový a nezáujatý prístup inštitúcií a verejnej správy pri výkone moci a implementácii politik. V porovnaní s možnosťou účasti na voľbách a/alebo realizácii individuálnych záujmov, je táto stránka demokracie vnímaná občanmi ako dôležitejšia. Inými slovami: práve vnímanie nezáujatosti vo verejnej správe je silným faktorom podpory režimu a v mnohých predchádzajúcich výskumoch boli práve tieto dôležité faktory zanedbané. (Linde 2012: 57) Iste, nedá sa zjednodušene predpokladať, že zlepšenie procedurálnej férovosti a rovnosti v prístupe inštitúcií k občanom bude závažným prútkom pre posilnenie legitimacy. Výskumy však opakovane potvrdzujú, že najmä v nových demokraciách je to mimoriadne dôležitý faktor. (Rose et al. 1998; Rose 2009)

Všetky uvedené konceptualizácie sa zlievajú do zdôrazňovania toho, že občania ako kvalitu demokracie vnímajú najmä kvalitu vládnutia a nie normatívne predstavy o demokracii ako takej. Fared Zakaria tiež jasne odlišuje de-

mokraciu a dobrú vládu, keď hovorí, že „mať demokraciu, znamená mať dobrú vládu“. (Zakaria 2004: 24)

V literatúre sa spomínajú rôzne dimenzie a znaky dobrej vlády⁴, majú však značný spoločný prienik, v ktorom sa nachádzajú participatívnosť, vláda zákona, transparentnosť, responzivnosť, orientácia na konsenzus, rovnosť, efektívnosť, zodpovedné skladanie účtov a strategická vízia. (Norris 2011: 120)

Nasledujúca analýza sa zameriava na rôzne aspekty vnímania demokracie verejnosťou. Na základe výskumných dát odpovedá na otázky: Ako ľudia chápu demokraciu a práva v demokracii? Ktoré práva považujú za viac a ktoré za menej dôležité? Do akej miery sú spokojní s tým, ako demokracia funguje a čo túto spokojnosť ovplyvňuje? Dôležitou výskumnou otázkou tejto štúdie je aj to, ako na spokojnosť s fungovaním demokracie vplyva politické odcudzenie, konkrétne – miera vonkajšieho a vnútorného odcudzenia?

Analýza sa primárne opiera o výskum ISSP, Modul občianstvo, ktorý sa v roku 2014 realizoval v rámci projektu „Slovensko v medzinárodných porovnaníach: pred krízou a po kríze“. Pre komparáciu jednotlivých indikátorov v čase je dôležitý skorší výskum ISSP Občianstvo 2004, realizovaný na Slovensku v apríli 2005⁵. Vychádzam však aj z mnohých ďalších reprezentatívnych výskumov na túto tému, realizovaných predovšetkým Inštitútom pre verejné otázky (IVO), čo umožňuje zachytiť dynamiku postojov verejnosti aj v dlhšom časovom úseku.

Ktoré práva sú v demokracii dôležité?

Staršie výskumy⁶ dokumentujú, že pojem demokracia má pre väčšinu ľudí pozitívny náboj, avšak rozdielny obsah. Normatívna predstava demokracie nie je vo svojich základných atribútoch a ideáloch spochybnená. V predstavách verejnosti však existuje dualita: dobrý ideál – zlá realizácia a pociťujú rozpor medzi tým, čo by „malo byť“ a žitou realitou. Druhým často artikulovaným rozporom je: dobrá demokracia, zlí politici. Z odpovedí na otvorenú otázku vo výskume z roku 2004⁷ vyplýva, že demokraciu ľudia chápu predovšetkým ako osobnú slobodu a možnosť voľby. Takáto individualistická interpretácia zaznela v tom období takmer z polovice odpovedí na otvorenú otázku (49 %) ⁸. Druhá,

⁴ Svoje predstavy o dobrej vláde postulujú aj viaceré medzinárodné organizácie (OSN, OECD) a jednotlivé indikátory sú aj súčasťou merania kvality demokracie v rôznych celosvetových rebríčkoch (napr. už spomenutý SGI Bertelsmann ranking).

⁵ Anotácia výskumu ISSP Občianstvo 2004 / apríl 2005, ako aj dátový súbor sú dostupné na: http://sasd.sav.sk/sk/data_katalog_abs.php?id=sasd_2005001.

⁶ Výsledky opakovaného výskumu CSA a IVO z rokov 1994 a 2004. (Bližšie pozri Bútorová – Gyárfášová 2010)

⁷ Empirické údaje zo sociologického výskumu Aktuálne problémy Slovenska – november 2004. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

⁸ Takýto pohľad nie je ojedinelý. Podľa štúdie Russela J. Daltona, Doha C. Shina a Willyho Joua, porovnávajúcej názory na demokraciu v 49 krajinách („etablované demokracie“, „nové demokracie“ strednej a východnej Európy, krajiny Latinskej Ameriky, Ázie a Afriky), verejnosť vo všetkých týchto krajinách si spája demokraciu predovšetkým s politickými slobodami a právami. (Dalton et al. 2007: 144 a n.)

o niečo zriedkavejšia spontánna interpretácia je sociálno-ekonomická: približne štvrtina ľudí pod demokraciou rozumie rešpektovanie sociálnych práv a slušnú životnú úroveň (27 %). Chápanie demokracie ako rovnosti pred zákonom či spravodlivosti bolo v tom čase ešte menej časté (12 %). Najmenej sa však demokracia spájala s aktívnou účasťou občanov na verejnom diani (10 %).

Tabuľka č. 1: Aké sú práva ľudí v demokracii?

("Existujú rôzne názory na práva ľudí v demokracii. Uveďte na stupnici 1 až 7, kde "1" znamená "vôbec nie dôležité" a "7" znamená „veľmi dôležité“, aké dôležité je: ...")

	Priemer	Št. odchýlka
aby zdravotná starostlivosť bola poskytnutá každému	6,50	0,96
aby mali všetci občania primeranú životnú úroveň	6,41	1,05
aby štátne orgány rešpektovali demokratické práva za akýchkoľvek okolností	5,93	1,17
aby mali ľudia viac možností zúčastniť sa na prijímaní verejných rozhodnutí	5,80	1,21
aby štátne orgány dodržiavali a chránili práva menšín	5,65	1,43
aby občania mohli prejaviť občiansku neposlušnosť, ak nesúhlasia s konaním vlády	5,55	1,36
aby ľudia, ktorí spáchali závažné trestné činy, stratili svoje občianske práva	5,37	1,59
aby občania mali právo nezúčastniť sa na voľbách	5,10	1,79
aby obyvatelia s povolením k dlhodobému pobytu v krajine, ktorí však nie sú jej občanmi, mali právo voliť v parlamentných voľbách	4,37	1,85

Zdroj: ISSP Slovensko 2014.

V aktuálnom výskume ISSP sme sa nepýtali na spontánne asociovaný obsah demokracie v tom najvšeobecnejšom význame. Zaujímalo nás, do akej miery sú v demokracii dôležité jednotlivé – taxatívne vymenované – práva. Respondenti hodnotili deväť rôznych práv, ktoré by mal demokratický systém poskytovať a garantovať. Na najvyšších priečkach dôležitosti sa bezkonkurenčne umiestnili „právo na zdravotnú starostlivosť pre každého“ a „právo všetkých občanov na primeranú životnú úroveň“. (Tabuľka č. 1) Nízka štandardná odchýlka pre prvé dve najdôležitejšie práva poukazuje na vysokú mieru zhody respondentov v prípade týchto dvoch položiek. Tretie najdôležitejšie právo – „aby štátne orgány rešpektovali demokratické práva za akýchkoľvek okolností“ môžeme vnímať aj ako právo na rovné zaobchádzanie, nezaujatý prístup ku všetkým občanom a za každých okolností. Na základe skoršie spomínanej literatúry môžeme všetky tri najdôležitejšie položky chápať ako kvalitu systému na strane „výstupov“, ako znaky dobrého vládnutia. Komparatívne nižšiu mieru dôležitosti vykazujú ďalšie z položiek, na ktoré sme sa pýtali v dotazníku: účasť verejnosti na prijímaní verejných rozhodnutí; ochrana práv menšín; právo

na občiansku neposlušnosť, či neúčast' na voľbách, ale aj práva spojené s prístupom k volebnému právu. Pritom väčšina z týchto, komparatívne menej dôležitých práv sa vzťahuje k vstupom do systému.

Výrazná preferencia pre práva sociálneho charakteru je na Slovensku dlhodobá, môžeme ju datovať do začiatku 90. rokov, teda krátko po zmene politického režimu. Hoci primárnou túžbou spájanou so zmenou režimu bolo obnoviť politické práva a slobody, vo chvíli ich dosiahnutia nasledovalo prudké sklamanie z deficitu v oblasti sociálnych práv. Akcent na sociálno-ekonomické práva jasne ukazuje, že najvyššiu dôležitosť má to, čo ľuďom najviac chýba, čiže výsledky viac naplňajú Inglehartovu hypotézu nedostatku, než socializácie. (Inglehart 1977) Potvrdzujú sa tak závery aj skorších výskumov, ktoré sa zameriavali na hodnotenie dôležitosti demokratických práv a slobôd a posudzovanie ich dodržiavania. Existuje tu inverzný vzťah – občania pripisujú najvyššiu hodnotu právam a slobodám, ktoré pokladajú za najslabšie dodržiavané (právo na prácu, zdravotnú starostlivosť, rovnosť pred zákonom), a naopak najmenej vyzdvihujú tie práva a slobody, ktoré pokladajú za najlepšie zabezpečené (politické práva a slobody, ako napr. sloboda prejavu, združovania, vierovyznania)⁹.

I výskum realizovaný na jeseň 2014 pri príležitosti 25. výročia Novembra '89 opätovne potvrdil, že negatívna bilancia ponovembrového vývoja sa týka najmä: pracovných príležitostí; sociálnych istôt; bezpečnosti občanov a kriminality (v každej z týchto oblastí až takmer 70 % respondentov konštatovalo zhoršenie) a prevažne negatívne hodnotila verejnosť aj zdravotnú starostlivosť (55 % ju pokladá za horšiu v porovnaní so zdravotnou starostlivosťou, akú dostávali podobní ľudia pred Novembrom 1989). Na druhej strane treba povedať, že výrazná väčšina oceňuje rozšírenie možnosti študovať, pracovať alebo cestovať do zahraničia (77 %); slobodný prístup k informáciám (65 %); prístup k vzdelaniu (61 %); väčšiu možnosť vyjadriť svoj názor (60 %) a slobodne sa zúčastňovať na verejnom živote (54 %)¹⁰.

Tento vzorec vnímania demokratických práv na Slovensku potvrdzuje na základe medzinárodného porovnania aj štúdia R. Markowskeho. Analyzujúce výsledky ESS 2012 poukazuje na to, že pre Slovensko je v porovnaní s inými postkomunistickými krajinami špecifická vysoká priorita prisudzovaná obom aspektom sociálnej spravodlivosti ako dôležitej dimenzii demokracie – „boju proti chudobe“ a „vyrovnávaniu príjmov“. Na druhej strane mechanizmus zodpovednosti („vládne strany by mali byť potrestané, ak nerobia svoju prácu dobre“) sú na Slovensku výrazne menšou normatívnou prioritou ako v ktorejkoľvek inej krajine regiónu. (Markowski 2014: 73) Vo všeobecnejšej rovine Markowski konštatuje, že obyvatelia strednej a východnej Európy sa od svojich

⁹ Bližšie pozri aj Bútorová – Gyárfášová 2010.

¹⁰ Bližšie pozri: <http://www.ivo.sk/7551/sk/aktuality/dvadsatpat-rokov-od-neznej-revolucie-ocami-obcanov-slovenskej-republiky-a-ceskej-republiky>.

západných súčasných nelíšia vo svojich očakávaniach od demokracie ani tak kvalitatívne, ako skôr v tom, ako hodnotia výkony svojich demokracií (tamže), čo opakovane potvrdzuje tézu o dôležitosti výstupov.

Jasnú deliacu líniu medzi sociálnymi právami (ku ktorým môžeme priradiť aj nezaujatosť, rovnosť: „aby štátne orgány rešpektovali...“) a ďalšími právami potvrdzujú výsledky faktorovej analýzy. Použitím exploračnej faktorovej analýzy (metóda hlavných komponentov s ortogonálnou rotáciou Varimax) boli vyextrahované dva faktory. Prvý, ktorý vysvetľuje 33 % celkovej variability premenných, sa týka životnej úrovne, zdravotnej starostlivosti a položky s treťou najvyššou mierou dôležitosti: práva na nezaujaté/spravodlivé zaobchádzanie. Ide o zjavnú charakteristiku kvality a efektívnosti výstupov systému. Druhý faktor zaujímavosť spája ne/prístup k demokratickým právam špecifických skupín, pričom miera dôležitosti týchto „práv pre iných“ je podstatne nižšia. Spolu oba faktory vysvetľujú 54 % variability. (Tabuľka č. 2)

Tabuľka č. 2: **Rotovaná faktorová matica – dôležitosť práv v demokracii**

	Faktor	
	1	2
aby mali všetci občania primeranú životnú úroveň	,733	
aby štátne orgány rešpektovali demokratické práva za akýchkoľvek okolností	,743	
aby zdravotná starostlivosť bola poskytnutá každému"	,717	
aby ľudia, ktorí spáchali závažné trestné činy, stratili svoje občianske práva		,602
aby obyvatelia s povolením k dlhodobému pobytu v krajine, ktorí však nie sú jej občanmi, mali právo voliť v parlamentných voľbách		,850
aby štátne orgány dodržiavali a chránili práva menšín	,481	,496
aby mali ľudia viac možností zúčastniť sa na prijímaní verejných rozhodnutí	,668	,403
aby občania mohli prejaviť občiansku neposlušnosť, ak nesúhlasia s konaním vlády	,549	,374

Poznámka: vo faktorovej matici sú uvedené iba hodnoty väčšie ako 0,30.
Zdroj: ISSP Slovensko 2014.

Pristavme sa ešte pri práve na participáciu, obsiahnutú v stimule „viac možností zúčastniť sa na prijímaní verejných rozhodnutí a prejaviť občiansku neposlušnosť“. Popredný politický sociológ a teoretik demokracie Larry Diamond pokladá právo občanov na participáciu za jednu zo štyroch ústredných demokratických hodnôt. Ďalšie tri podľa neho predstavujú politické slobody, rovnosť pred zákonom a rovnosť práv pre ženy. (Diamond 1999) Občianskej participácii sme sa podrobnejšie venovali v skoršej štúdií. (Bútorová – Gyárfášová 2010) Všimnime si však, že hoci medzi takto zvolenými výroky je v normatívnej predstave o demokracii participácia na poprednom, i keď nie najdôležitejšom mieste, v reálnom živote vidíme skôr opak – miera participácie sa znižuje.

Tri z uvedených stimulov – demokratických práv – sme mali možnosť porovnať aj v čase. Dôležitosť participatívnych stimulov sa oproti roku 2005 výrazne znížila, kým právo na primeranú životnú úroveň ostáva dominujúce. Pokles dôležitosti participácie môže mať dve nevylučujúce sa vysvetlenia – podmienky na jej naplnenie vnímajú občania ako dostatočné, plne saturované. Druhé smeruje k poklesu záujmu o participáciu.

Tabuľka č. 3: Porovnanie dôležitosti práv v demokracii 2005 – 2014

	2005			2014			t
	Priemer	Št. Odch.	N	Priemer	Št. Odch.	N	
aby mali všetci občania primeranú životnú úroveň	6,59	0,93	1065	6,42	1,03	1154	4,08***
aby mali ľudia viac možností zúčastniť sa na prijímaní verejných rozhodnutí	6,35	1,01	1055	5,80	1,20	1123	11,60***
aby občania mohli prejavovať občiansku neposlušnosť, ak nesúhlasia s konaním vlády	6,03	1,35	1035	5,59	1,35	1110	7,54***

*** Rozdiel je významný na hladine významnosti 0,001.

Poznámka: Rozdiely medzi priemernými hodnotami sme zisťovali pomocou t-testu pre dva nezávislé výbery. Zdroj: ISSP Občianstvo 2004 / apríl 2005; ISSP Slovensko 2014.

Aj aktuálny výskum ukázal, že medzi hodnotením dôležitosti práv a slobôd a posudzovaním ich dodržiavania existuje inverzný vzťah. To znamená, že občania pripisujú najvyššiu hodnotu právam a slobodám, ktoré pokladajú za najslabšie dodržiavané, a naopak najmenej vyzdvihujú tie práva a slobody, ktoré pokladajú za najlepšie zabezpečené a ktoré nie sú pre nich prioritou. Do prvej skupiny patria najmä práva sociálne; do druhej práva politické a občianske, z ktorých niektoré sa bezprostredne týkajú občianskej participácie. Tieto práva a slobody pokladajú občania za dostatočne saturované a nepocitujú takmer žiadnu frustráciu z ich porušovania. Pozoruhodné je, že v priebehu minulého desaťročia sa vnímaná dôležitosť „participatívnych práv“ znížila.

Spokojnosť s fungovaním demokracie

Ako naplniť obsah veľmi všeobecného a komplexného pojmu spokojnosť s demokraciou, resp. s fungovaním demokracie? Ide o jeden z najviac používaných indikátorov vo výskumoch vnímania kvality demokracie, napriek tomu (alebo práve preto) sa jeho vymedzenia líšia. Konceptualizácie korešpondujú aj so spomenutou špecifickou a difúznou podporou režimu (Klingemann 1999, Thomassen – Kolk 2009), s politickou dôverou (Dalton 2004), ale aj s vnímaním ekonomickej spokojnosti.

Cesta k rozpoznaniu dimenzií spokojnosti s demokraciou a podpory režimu nemusí vždy vychádzať z teoretických predpokladov, môže byť aj induktívna a vychádzať z analýzy dostupných dát. Napr. Belluci a Memoli (2012) vyzdvihujú prácu H.-D. Klingemanna na dátach z World Value Survey. Klingemann pomocou faktorovej analýzy identifikoval tri dimenzie štruktúry podpory: občania sú schopní rozlišovať medzi a) podporou pre politickú komunitu, b) demokraciou ako ideálnou formou vládnutia, c) výkonom režimu (Belluci – Memoli 2012: 12), pričom tretiu dimenziu by sme mohli chápať ako efektívnosť alebo aj výstupy vládnutia/režimu. Aj táto dimenzionálna analýza ukazuje, že spokojnosť s demokraciou nie je len o ideáli, ale najmä o reálnom výkone, výsledkoch vládnutia.

Analýza spokojnosti s demokraciou v rámci projektu Intune bola postavená na 13 indikátoroch, ktoré umožnili pokryť päť dimenzií, ako ich identifikovali Norris (1999) i Dalton (2004). Konkrétne: 1. podpora pre politickú komunitu (vyjadrené národnou hrdosťou, národnou identitou), 2. podpora pre demokratické princípy (vyznávanie demokratických hodnôt), 3. dôvera inštitúciám, 4. výkon režimu a 5. angažovanie sa v politickom systéme. (Belluci – Memoli 2012:12-13) Rozsiahla analýza dát z 24 európskych krajín, zameraná okrem iného na porovnanie spokojnosti s demokraciou na národnej a európskej úrovni, ukazuje vysokú mieru prihlásenia sa k demokratickým princípom (bez ohľadu na „vek“ demokracie), ale výrazné rozdiely v dôvere k inštitúciám a spokojnosti s aktuálnym fungovaním demokracie. Nové demokracie vykazujú komparatívne nižšie hodnoty. Výsledky ich analýzy potvrdzujú, že demokratická legitimita je priamo závislá na konkrétnych výsledkoch. Záver sa môže zdať triviálny: spokojnosť s demokraciou na národnej úrovni stúpa, ak ekonomika dobre funguje, korupcia je nízka, občania sú politicky zainteresovaní a volené inštitúcie zabezpečujú férovú a širokú reprezentáciu. (Tamže: 35-36)

Spokojnosť s fungovaním demokracie na Slovensku v čase

Na otázku „Ako v súčasnosti funguje demokracia na Slovensku?“ 27 % opýtaných uviedlo veľmi dobre, resp. dobre, avšak až 34 % odpovedalo veľmi zle, resp. zle. Najviac zastúpený je široký stred – čiže pomerne vlažné odpovede „ani zle, ani dobre“ (36 %). I keď je hodnotenie občanov pomerne kritické, porovnanie s rokom 2005 ukazuje, že spokojnosť s fungovaním demokracie sa mierne zvýšila: kladné hodnotenie vtedy uviedlo len 16 % respondentov, kým negatívne až 39 %, neutrálne odpovede boli vtedy mierne zastúpenejšie (42 %). (Graf č. 1)

Dôležité je však uviesť kontext tejto – na prvý pohľad priaznivej – komparácie. Rok 2005 bol ešte obdobím adaptácie občanov na zmeny, ktoré priniesli sociálne a ekonomické reformy zavedené vládou koalíciou M. Dzurindu

avšak bez toho, aby tieto reformy prinášali bezprostredné a citeľné benefity aj pre každodenný život. Súhrnná správa za rok 2005 konštatuje, že v roku 2005 „sa zvýšila nespokojnosť občanov s kvalitou demokracie. Vedomie ľudí väčšmi zaťažujú problémy morálky a korupcie; ako aj problémy politiky a demokracie, resp. politickej kultúry. Výrazne sa zvýšila citlivosť voči vnútrokoaličným sporom a aféram. To sa premietlo do zníženej dôvery voči viacerým vrcholovým politickým inštitúciám, s ktorými si občania spájajú každodennú politiku, ako aj do pretrvávania kriticky nízkej dôveryhodnosti politických strán. Svoje odsudzovanie či znechutenie z politikov však občania vyjadrovali skôr prostredníctvom súkromného komentovania či odpovedí v prieskumoch verejnej mienky než kolektívnymi protestnými aktivitami“. (Bútorová – Gyárfášová 2006: 242) Až rok 2006 znamenal istý prielom v ubúdaní pesimistických postojov, zúžili sa rady tých, ktorí konštatovali, že sa za posledný rok zhoršila finančná situácia ich domácností a rozšíril sa okruh tých, čo ju vnímali skôr ako rovnakú alebo dokonca lepšiu. Zároveň nastal pozitívny obrat aj v nazeraní na vyhliadky do budúcnosti. (Bútorová – Gyárfášová 2007) Posilnili sa aj rady tých, ktorí priaznivo hodnotili zmeny po roku 1989. Obrat k pozitívnemu hodnoteniu bol reakciou na politickú zmenu, ktorú priniesli parlamentné voľby a nástup vládnej koalície Smer-SD – SNS – HZDS po voľbách 2006. Práve voliči týchto strán predstavovali potenciál politickej i sociálnej nespokojnosti, po nástupe „ich“ strán do vlády, sa ich postoje otočili. Pozitívny trend hodnotenia vývoja spoločnosti bol v ďalších rokoch umocnený priaznivými ekonomickými výsledkami a kulminoval v rokoch 2008 – 2009.

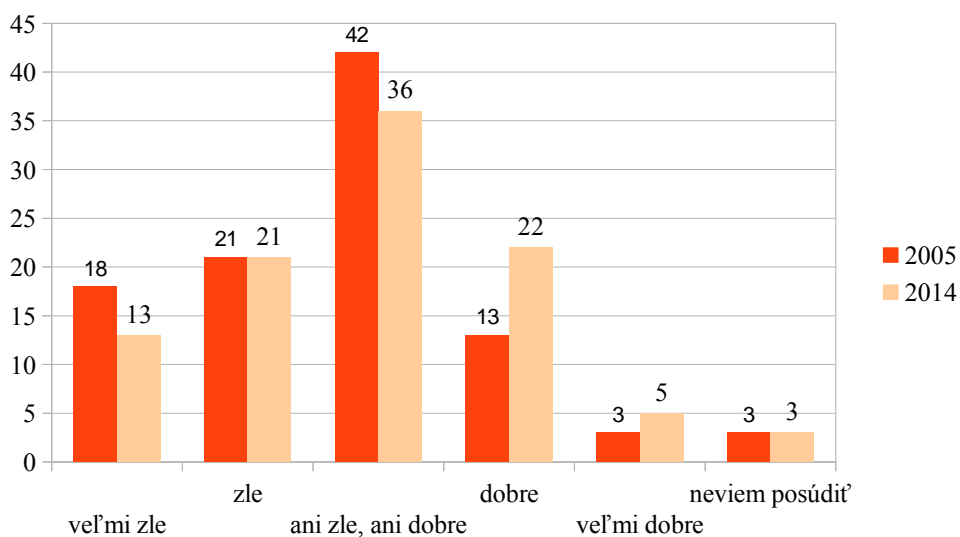
Ak teda vidíme isté priaznivé posuny v hodnotení fungovania demokracie, treba si uvedomiť, že aktuálnu situáciu porovnáme s obdobím pomerne kritického vnímania stavu demokracie. Spoločenská atmosféra na jeseň 2014 bola odlišná – zmeny, ktoré nastali po Novembri 1989 už jasná väčšina slovenskej verejnosti hodnotila pozitívne¹¹. Na druhej strane vzťah k politickým inštitúciám bol poznamenaný nízkou dôverou, v rebríčku naliehavých spoločenských problémov sa na 3. mieste umiestňovala korupcia, klientelizmus a netransparentnosť a všeobecné hodnotenie smerovania spoločnosti bolo prevažne nepriaznivé¹². Síce menej kritické ako v predchádzajúcich 2-3 rokoch, ale oveľa kritickejšie ako v období 2006 až 2010, keď podiel pesimistov medzi obyvateľmi neprevažoval.

---

¹¹ Takmer trojpäťtinová väčšina (58 %) ľudí na Slovensku si na jeseň 2014 myslela, že zmena spoločenského systému v roku 1989 stála za to, kým opačného názoru bola po zväžení všetkých plusov a mínusov necelá tretina (30 %). Bližšie pozri: <http://www.ivo.sk/7551/sk/aktuality/dvadsatpat-rokov-od-nejnej-revolucie-ocami-obcanov-slovenskej-republiky-a-ceskej-republiky>.

¹² Na otázku, či sa spoločnosť ubera správnym alebo nesprávnym smerom, odpovedalo v októbri 2014 kladne 39 % a záporne 54 % respondentov. (Tamže)

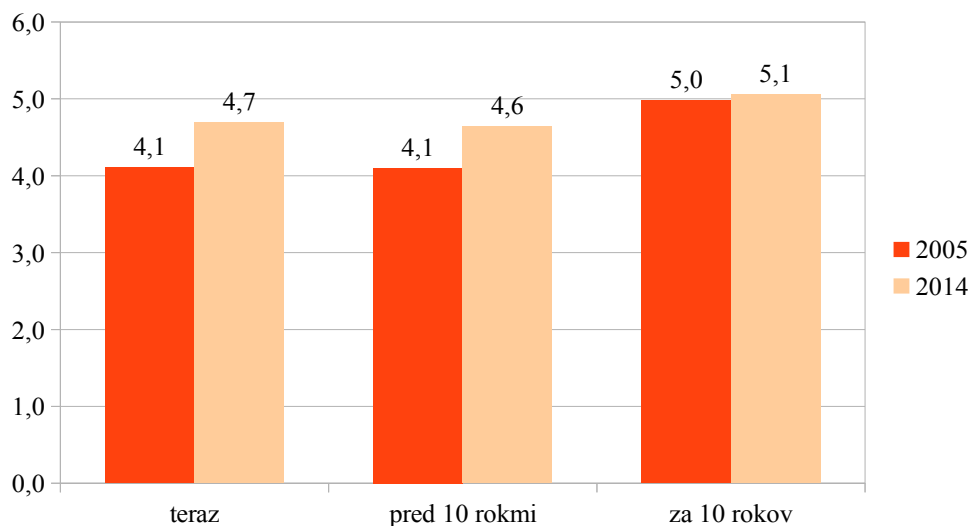
Graf č. 1: Ako v súčasnosti funguje demokracia na Slovensku? (v %)

Poznámka: 11-stupňovú hodnotiacu škálu sme rekódovali nasledovne: 0-1= veľmi zle; 2-3= zle; 4-6 = ani dobre, ani zle; 7-8= dobre; 9-10=veľmi dobre.

Zdroj: ISSP Občianstvo 2004 / apríl 2005; ISSP Slovensko 2014.

Graf č. 2: Spokojnosť s fungovaním demokracie: teraz, v minulosti, očakávania do budúcnosti

Poznámka: priemerné hodnoty na škále 0 = veľmi zle; 10 = veľmi dobre.

Zdroj: ISSP Občianstvo 2004 / apríl 2005; ISSP Slovensko 2014.

Respondenti hodnotili fungovanie demokracie aj spätne, čiže ako demokracia fungovala pred 10 rokmi, a zároveň vyjadrovali svoje očakávania do budúcnosti v horizonte 10 rokov. V záujme väčšej prehľadnosti použijeme na porovnanie priemerné hodnoty (od 0 po 10). Výsledky ukazujú, že súčasnosť je hodnotená o niečo pozitívnejšie ako situácia pred 10 rokmi a budúcnosť ľudia vidia priaznivejšie ako súčasnosť. Táto základná percepčia sa ukázala v roku 2005 i v súčasnom výskume. Zároveň vidno pozitívne posuny v hodnotení stavu minulého, aktuálneho i budúceho. (Graf č. 2)

Spokojnosť s fungovaním demokracie v rôznych prostrediach

Spokojnosť s fungovaním demokracie je v rôznych sociálnych prostrediach rôzna. Tabuľka č. 4 uvádza prehľad podľa rodu, veku, vzdelania, národnosti, krajov, statusového sebazaradenia a hodnotenia finančnej situácie domácností. Rozdiely podľa rodu a vzdelania nie sú štatisticky významné. Výsledky ukazujú, že s demokraciou sú nadpriemerne spokojní mladí ľudia (18-24 roční); spokojnosť mierne stúpa so statusovým sebazaradením; Slováci sú spokojnejší ako príslušníci národnostných menšín. Istým prekvapením sa môžu zdať rozdiely medzi jednotlivými krajinami – miera spokojnosti nekopíruje ekonomickú výkonnosť a štatisticky vykazovanú sociálnu situáciu v jednotlivých regiónoch – najmenej spokojní sú obyvatelia Banskobystrického kraja, kde to môže signalizovať celkové znechutenie nielen s ekonomickou situáciou, ale aj s regionálnou politickou reprezentáciou. Na druhej strane nadpriemernú spokojnosť vyjadrili obyvatelia Trenčianskeho a Košického kraja. Podobne v prípade hodnotenia finančnej situácie domácností – nadpriemernú spokojnosť vyslovujú tí, ktorým sa situácia za uplynulých päť rokov nezmenila. (Tabuľka č. 4)

Pri porovnaní spokojnosti medzi prívržencami jednotlivých strán sme porovnávali štyri skupiny – prívržencov vládnej strany Smer-SD, sympatizantov opozičných strán a početné skupiny nerozhodnutých a nevoličov. Neprekvapí, že relatívne najspokojnejší sú potenciálni voliči strany, ktorá je vo vláde – Smeru-SD. Na opačnom póle sú nevoliči, tradične najmenej spokojná skupina občanov.

Tabuľka č. 4: **Spokojnosť s fungovaním demokracie na Slovensku, priemerné hodnoty**

Katégória	Spokojnosť	Katégória	Spokojnosť
Populácia SR	4,69	Regióny	
Muži	4,62	Bratislavský	4,07
Ženy	4,75	Trnavský	4,39
Vek		Trenčiansky	5,56
18 – 24 rokov	5,50	Nitriansky	4,17
25 – 34 rokov	4,39	Žilinský	4,90
35 – 44 rokov	4,69	Banskobystrický	3,96
45 – 54 rokov	4,63	Prešovský	4,83
55 – 64 rokov	4,35	Košický	5,48
65 a viac rokov	4,86	Statusové sebazaradenie	
Vzdelanie		Najnižšia vrstva	3,99
ZŠ	4,26	Nižšia stredná	4,67
SŠ bez maturity	4,55	Stredná	4,79
SŠ s maturitou	4,83	Vyššia stredná	5,23
VŠ	4,95	Najvyššia	5,38
Národnosť		Hodnotenie finančnej situácie domácnosti	
slovenská	4,84	Dnes si môžeme dovoliť viac ako pred 5 rokmi	4,79
maďarská	3,79	Približne rovnako	5,06
iná	3,53	Menej ako pred 5 rokmi	4,23

Zdroj: ISSP Slovensko 2014.

Tabuľka č. 5: **Spokojnosť s fungovaním demokracie v perspektíve volebných preferencií**

Volebné preferencie	Priemer
Prívrženci Smeru-SD	5,41
Prívrženci opozičných strán*	4,83
Nerozhodnutí	4,69
Nevoliči	4,21

*KDH, Most-Híd, NOVA, OĽaNO, SaS, SDKÚ-DS a Siet'.

Zdroj: ISSP Slovensko 2014.

Spokojnosť s demokraciou a politické odcudzenie

Rozsiahlu teoreticko-empirickú analýzu postojov českej verejnosti k politickému režimu a jeho inštitúciám vypracoval Lukáš Linek (2010). Vychádzajúc

z klasikov teórie demokracie (najmä Lipseta, Eastona a i.) vymedzuje, operacionalizuje a empiricky analyzuje štyri hlavné dimenzie postojov verejnosti k politickému režimu: legitimitu režimu, inštitucionálne a individuálne odcudzenie a politickú nespokojnosť a ich dopad na voličské správanie. Nárast nedôvery má za následok zvýšenie voličských presunov, pokles volebnej lojality, pokles tematického hlasovania (*issue voting*), nárast opakovanej neúčasti na voľbách. (Linek 2010: 41-42)

Pre ďalšiu analýzu spokojnosti s fungovaním demokracie na Slovensku sa inšpiráciou stal koncept inštitucionálneho a individuálneho odcudzenia v politike, ktorý úzko súvisí s politickou efektivitou, účinnosťou (*efficacy*)¹³. Pôvodne bola politická efektivita definovaná ako vedomie, pocit, že „individuálna politická akcia má alebo môže mať vplyv na politické procesy, inými slovami – stojí za to realizovať svoje občianske povinnosti“. (Campbell et al. 1954: 187) Postupne sa však jej chápanie rozšírilo na vonkajšiu a vnútornú efektivitu, pričom absencia prvej je zdrojom inštitucionálneho odcudzenia, druhej individuálneho politického odcudzenia. Rozlíšenie dvoch dimenzií politickej efektivity nás dovedie k štúdiu Roberta Lanea, ktorý už v roku 1959 tvrdil, že tento koncept zahŕňa dve dimenzie – presvedčenie o tom, že a) vláda je responzívna a b) jednotlivec má schopnosť ju ovplyvňovať. (Lane 1959, in Linek 2010: 88) Empirický dôkaz o existencii dvoch separátnych dimenzií ponúkol Balch (1979, in Linek 2010: 88). Vnútorná dimenzia odkazuje na presvedčenie jednotlivca, že disponuje nástrojmi vplyvu na vládu a vonkajšia, že vláda na takéto akcie reaguje. Keď politická efektivita nefunguje, dochádza k politickému odcudzeniu. Seeman vo svojej kľúčovej práci (1959) postuloval päť rôznych významov odcudzenia: 1. bezmocnosť, ktorá je definovaná ako očakávanie jednotlivca, že jeho chovanie nemôže ovplyvňovať dosiahnutie výsledkov alebo cieľov, o ktoré sa usiluje; bezmocnosť sa v tejto podobe kryje s nízkou úrovňou pocitu vonkajšej efektivity, ale aj s cynizmom a negativizmom vo vzťahu k politickým inštitúciám a elitám; 2. bez-zmyselnosť, čo znamená neexistenciu zmyslu a pocit nezrozumiteľnosti sociálnych záležitostí a udalostí, ktorých dynamike človek nielenže nerozumie, ale ani nie je schopný predvídať ich budúcnosť a vývoj, v tejto podobe sa kryje s nízkou úrovňou pocitu vnútornej politickej efektivity. (Linek 2010: 90) Seeman hovorí ďalej o beznormatívnosti (*normlessness*), izolácii a sebaodcudzení (*self estrangement*), čo nepochybne prispelo k nuansovitejšiemu chápaniu dovtedy jednorozmerného pojmu a stalo sa základom viacerých empirických štúdií, i keď dimenzie ako je bezmocnosť a bezvýznamnosť možno považovať za príčinu alebo následok odcudzenia.

---

¹³ Napriek početnej literatúre, ktorá na Slovensku a v slovenčine vyšla k problematike kvality demokracie, stále nie je celkom usadené používanie niektorých základných pojmov. Pri rozlíšení „effectiveness“ a „efficacy“ v prípade prvého máme na mysli najmä efektívnosť, výstupy, výsledky, kým v prípade druhého ide o možnosť, schopnosť niečo ovplyvniť, účinnosť, efektivitu. Linek v českom preklade ako ekvivalent pojmu „efficacy“ používa pojem „efektivita“. (Linek 2010)

Operacionalizácia a dáta

Výskum ISSP obsahuje premenné, ktoré pokrývajú obe dimenzie efektivity. Nadväzujeme na analýzu L. Lineka, ktorý na základe dát ISSP identifikoval nasledujúce premenné pre:

A. vonkajšiu efektivitu:

1. Q37: *Hlas ľudí, ako som ja, nemá žiaden vplyv na konanie vlády.* (5 stupňová škála od „jednoznačne súhlasím po „jednoznačne nesúhlasím“ + neviem sa rozhodnúť)
2. Q38: *Nemyslím si, že vládu veľmi zaujíma, čo si myslia ľudia ako som ja.* (detto)
3. Q45: *Väčšinou sa dá veriť, že ľudia vo vláde robia to, čo je správne.* (detto)
4. Q46: *Väčšina politikov sa dala na politiku len kvôli osobnému prospechu.* (detto)
5. Q56: *Ak sa zamyslíte nad verejnou správou na Slovensku, do akej miery slúži obyvateľom?* (1=úplne; 2=čiastočne; 3=nie veľmi; 4=vôbec nie + neviem sa rozhodnúť)
6. Q57: *Do akej miery je podľa vás na Slovensku rozšírená korupcia vo verejnej správe?* (1=netýka sa takmer nikoho; 2= týka sa malého počtu ľudí; 3=týka sa nemalého počtu ľudí; 4=týka sa veľkého počtu ľudí; 5=týka sa takmer všetkých + neviem sa rozhodnúť)
7. Q42: *Do akej miery je pravdepodobné, že by NR SR venovala pozornosť vašim požiadavkám* (4 stupňová škála od veľmi pravdepodobné po úplne nepravdepodobné + neviem)

B. vnútornú efektivitu:

1. Q39: *Myslím si, že celkom dobre rozumiem dôležitým politickým problémom v SR.* (5 stupňová škála od „jednoznačne súhlasím“ po „jednoznačne nesúhlasím“ + neviem sa rozhodnúť)
2. Q40: *Myslím si, že väčšina obyvateľov SR je o politike a o tom, čo robí vláda, informovaná lepšie ako ja.* (detto)
3. Q43: *Do akej miery sa vy osobne zaujímate o politiku?* (1= veľmi sa zaujímam; 2= skôr sa zaujímam; 3= nie veľmi sa zaujímam; 4= vôbec sa o politiku nezaujímam + neviem)
4. Q41: *Predstavte si, že by NR SR rokovala o prijatí zákona, ktorý by ste považovali za nespravodlivý alebo škodlivý. Do akej miery je pravdepodobné, že by ste sa vy sami alebo spolu s inými pokúsili v tejto veci niečo urobiť?* (1= veľmi pravdepodobné; 2= skôr pravdepodobné; 3= nie veľmi pravdepodobné; 4= úplne nepravdepodobné; 8= neviem sa rozhodnúť + neviem)

Vonkajšia a vnútorná efektivita – trend

Pozrime sa na distribúciu názorov na tie aspekty fungovania politického systému, ktoré sme operacionalizovali ako vonkajšiu (ako systém funguje vo vzťahu k občanom, jeho responzivnosť voči občanom, výkon verejnej správy) a vnútornú efektivitu (do akej miery občania môžu a sú pripravení vstupovať do politického diania, ich záujem o politiku a ich pripravenosť sa verejne angažovať). Ak nie sú podmienky vonkajšej a vnútornej efektivity naplnené, môžeme hovoriť o odcudzení, a to v dvoch rovinách – inštitucionálnej (inštitucionálne odcudzenie a bezmocnosť) a individuálnej (individuálne odcudzenie, pocit individuálnej bezmocnosti, absencia zmyslu). V tabuľkách č. 6 a č. 7 uvádzam výsledky za relevantné otázky z pohľadu zastúpenia negatívnych, odcudzených postojov. Aktuálne výsledky z roku 2014 porovnávame použitím testu rozdielov medzi dvoma relatívnymi hodnotami s rokom 2005.

Celkovo sa ukazuje, že i keď medzi rokom 2005 a 2014 došlo v niektorých ukazovateľoch k priaznivým posunom, vnímanie fungovania politických inštitúcií a samotných politikov je prevažujúco negatívne: tri štvrtiny opýtaných si myslia, že je nepravdepodobné, aby NR SR venovala pozornosť ich požiadavkám; 73 % si myslí, že väčšina politikov sa dala na politiku len kvôli osobnému prospechu; dve tretiny vyjadrili názor, že vládu nezaujímá názor bežných ľudí; vyše polovica ľudí (56 %) je presvedčených, že hlas ľudí ako oni, nemá žiaden vplyv na konanie vlády a korupcia vo verejnej správe sa týka veľkého počtu, resp. takmer všetkých (51 %) ¹⁴. Tieto výpovede hovoria o vysokej miere vonkajšieho, inštitucionálneho odcudzenia, ak uvažujeme v termínoch politickej efektivity, ale aj nedostatočnej miere dobrého vládnutia, ak hovoríme o efektívnosti, výstupoch demokracie. Zásady ako responzivnosť, transparentnosť, zodpovednosť nie sú podľa názorov väčšinového segmentu verejnosti prítomné.

V prípade individuálneho odcudzenia sa priepať medzi občanmi a politikou oproti roku 2005 výrazne prehĺbila – pocit, že ľudia politike nerozumejú je rozšírenejší (tretina v roku 2014 oproti pätine v roku 2005), záujem o politiku klesá (podiel nezaujímajúcich sa vzrástol z 54 % na 62 %); ochota „sa ozvať“ ostáva nízka (65 % deklaruje nepravdepodobnosť akcie na obranu svojich záujmov. V duchu Hirschmanovej terminológie môžeme hovoriť o prevahe „exit stratégií“ nad stratégiami „voice“ (Hirschman 1978), čiže prevažuje deklarovaná nespokojnosť, ale behaviorálny pokoj. Dá sa predpokladať, že nega-

---

¹⁴ Za indikátory rozšírenej korupcie a partikularizmu A. Mungiu-Pippidi považuje napr. presvedčenie verejnosti, že korupcia je rozšírená bez ohľadu na to, kto je vo vláde; prístup k akýmkoľvek zdrojom je sprostredkovaný oligarchickými sieťami; presvedčenie verejnosti, že politici stoja mimo zákon. (Mungiu-Pippidi 2006: 92) Na Slovensku sú tieto indikátory dlhodobo prítomné. Bližšie pozri: Percepcia korupcie na Slovensku. Prieskum verejnej mienky pre Transparency International Slovensko. Január 2012. Dostupné na: http://www.transparency.sk/wp-content/uploads/2010/01/FOCUS_Sprava-pre-TIS_jan20121.pdf

tívne vnímanie politických inštitúcií spôsobuje eróziu kognitívneho porozume-
nia, ale aj pokles záujmu byť informovaní, oboznámení (ťažko povedať, čo je
v tomto prípade príčina a čo následok). Pritom z viacerých výskumov občian-
skej participácie vieme, že „politická gramotnosť“ (Plichtová 2010) alebo
v inom vyjadrení politická zorientovanosť či kognitívna kompetencia (Bútoro-
vá – Gyárfášová 2010) priaznivo ovplyvňuje občiansku participáciu.

Tabuľka č. 6: **Inštitucionálne odcudzenie – porovnanie 2005 – 2014**

	2005 N= 1072	2014 N=1156	Trend
Do akej miery je pravdepodobné, že by NR SR venovala pozornosť vašim požiadavkám (je to nepravdepodobné, v %)	84	76	Priaznivý ***
Väčšina politikov sa dala na politiku len kvôli osobnému prospechu. (súhlas, v %)	73	73	Bez zmeny
Nemyslím si, že vládu veľmi zaujíma, čo si myslia ľudia ako som ja. (súhlas, v %)	74	64	Priaznivý ***
Hlas ľudí, ako som ja, nemá žiaden vplyv na konanie vlády. (súhlas, v %)	70	56	Priaznivý ***
Väčšinou sa dá veriť, že ľudia vo vláde robia to, čo je správne. (nesúhlas, v %)	57	53	Bez zmeny
Korupcia vo verejnej správe (týka sa veľkého počtu + takmer všetkých, v %)	61	51	Priaznivý ***
Verejná správa na Slovensku slúži obyvateľom? (nie veľmi + vôbec nie, v %)	47	36	Priaznivý ***

Poznámka: v prípade 5 stupňových škál uvádzame možnosti 1+2, alebo 4+5, bez stredovej hodnoty.

*** Rozdiel je signifikantný na hladine významnosti 0,001

Zdroj: ISSP Občianstvo 2004 / apríl 2005; ISSP Slovensko 2014.

Ďalej sme pomocou poradovej regresnej analýzy (metóda logit) zistovali, ktoré indikátory vonkajšej a vnútornej efektivity ovplyvňujú spokojnosť s demokraciou. Ako závislú premennú sme vybrali spokojnosť s demokraciou re-
kódovanú na 5 bodovú hodnotiacu škálu. Čím je kladná hodnota koeficientu vyššia, tým sú respondenti s odpoveďami v danej kategórii spokojnejší s demokraciou než respondenti v referenčnej kategórii. Čím je záporná hodnota koeficientu vyššia, tým sú respondenti s odpoveďami v danej kategórii nespo-
kojnejší s demokraciou než respondenti v referenčnej kategórii. (Tabuľka č. 8)

Tabuľka č. 7: **Individuálne odcudzenie – porovnanie 2005 – 2014**

	2005	2014	Trend
Predstavte si, že by NR SR rokovala o prijatí zákona, ktorý by ste považovali za nespravodlivý alebo škodlivý. Do akej miery je pravdepodobné, že by ste sa pokúsili v tejto veci niečo urobiť? (nepravdepodobné, v %)	68	65	Bez zmeny
Záujem o politiku (nie veľmi sa zaujímam + vôbec sa nezaujímam, v %)	54	62	Nepriaznivý ***
Myslím si, že väčšina obyvateľov SR je o politike a o tom, čo robí vláda, informovaná lepšie ako ja. (súhlas, v %)	31	37	Mierne nepriaznivý **
Myslím si, že celkom dobre rozumiem dôležitým politickým problémom v SR. (nesúhlas, v %)	25	31	Mierne nepriaznivý **

Poznámka: v prípade 5 stupňových škál uvádzame možnosti 1+2, alebo 4+5, bez stredovej hodnoty.

** Rozdiel je signifikantný na hladine významnosti 0,01

*** Rozdiel je signifikantný na hladine významnosti 0,001

Zdroj: ISSP Občianstvo 2004 / apríl 2005; ISSP Slovensko 2014.

Poradová regresná analýza ukázala, že v rámci dimenzie vonkajšej efektivity na spokojnosť s demokraciou významne vplyvajú nasledujúce štyri premen-
né:

- Väčšinou sa dá veriť, že ľudia vo vláde robia to, čo je správne
- Verejná správa slúži obyvateľom
- Rozšírenosť korupcie vo verejnej správe
- Väčšina politikov sa dala na politiku len kvôli osobnému prospechu

Najväčší vplyv má premenná „dá sa veriť, že ľudia vo vláde robia to, čo je správne“, čiže dôvera v zodpovednosť a kompetentnosť rozhodnutí vládnych politikov. Nasleduje responzivnosť verejnej správy (slúži obyvateľom), korupcia a nečestnosť politikov.

Na druhej strane premenné „hlas ľudí, ako som ja, nemá žiaden vplyv na konanie vlády“ (čo by sme tiež mohli chápať ako indikátor responzivnosti) a „nemyslím si, že vládu veľmi zaujíma, čo si myslia ľudia ako som ja“ (rovnako vyjadruje istú mieru responzivnosti) na spokojnosť s demokraciou vplyv nemajú.

Tabuľka č. 8: Poradová regresia pre všetky indikátory vonkajšej a vnútornej efektivity

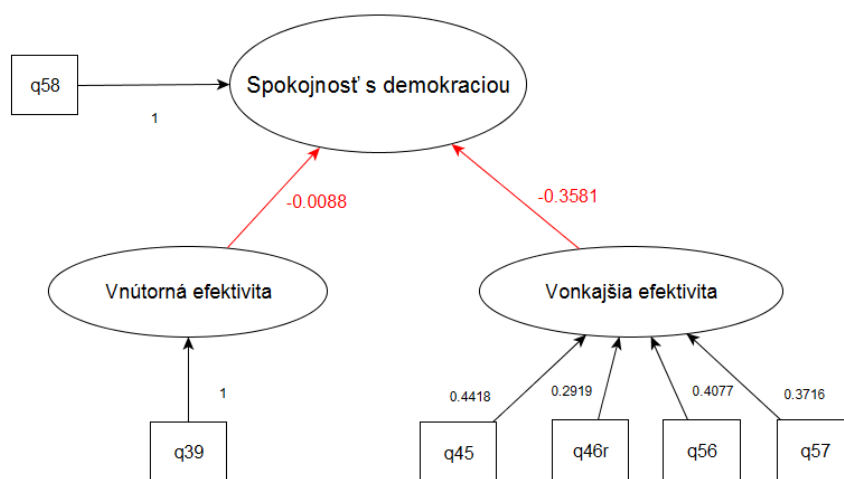
	Koeficient	Významnosť
Hlas ľudí, ako som ja, nemá žiaden vplyv na konanie vlády (ref. kategória = nesúhlas)		
súhlas	-,347	,089
neutrálna pozícia	-,258	,220
Nemyslím si, že vládu veľmi zaujíma, čo si myslia ľudia ako som ja (ref. kategória = nesúhlas)		
súhlas	-,355	,119
neutrálna pozícia	-,419	,071
Väčšinou sa dá veriť, že ľudia vo vláde robia to, čo je správne (ref. kategória = nesúhlas)		
súhlas	,730	,000
neutrálna pozícia	,454	,003
Väčšina politikov sa dala na politiku len kvôli osobnému prospechu (ref. kategória = nesúhlas)		
súhlas	-,648	,008
neutrálna pozícia	-,490	,076
Do akej miery slúži verejná správa obyvateľom (ref. kategória = nesúhlas)		
súhlas	,495	,000
Do akej miery je podľa vás na Slovensku rozšírená korupcia vo verejnej správe? (ref. kategória=týka sa veľkého počtu ľudí + týka sa takmer všetkých)		
nikoho/malého počtu	,734	,000
neutrálna pozícia	,336	,023
Do akej miery je pravdepodobné, že by NR SR venovala pozornosť vašim požiadavkám (ref. kategória= nesúhlas)		
súhlas	,151	,428
Myslím si, že celkom dobre rozumiem dôležitým politickým problémom v SR (ref. kategória=nesúhlas)		
súhlas	-,019	,909
neutrálna pozícia	,414	,009
Myslím si, že väčšina obyvateľov SR je o politike a o tom, čo robí vláda, informovanejšia ako ja. (ref. kategória=súhlas)		
nesúhlas	,112	,505
neutrálna pozícia	,023	,891
Do akej miery sa vy osobne zaujímate o politiku? (ref. kategória=nie veľmi + vôbec veľmi + skôr)		
veľmi + skôr	-,106	,476
Predstavte si, že by NR SR rokovala o prijatí zákona, ktorý by ste považovali za nespravodlivý alebo škodlivý. Do akej miery je pravdepodobné, že by ste sa vy sami alebo spolu s inými pokúsili v tejto veci niečo urobiť? (ref.kategória= nepravdepodobné)		
pravdepodobné	,009	,954

Poznámka: zvýraznené sú signifikantné korelácie.
Zdroj: ISSP Slovensko 2014.

Menej jednoznačné je pôsobenie faktorov, ktoré sme zhrnuli pod spoločnú dimenziu vnútornej efektivity. Zo štyroch testovaných premenných (celkom dobre rozumiem dôležitým politickým problémom v SR; väčšina obyvateľov SR je o politike informovaná lepšie ako ja; záujem o politiku a pripravenosť robiť niečo proti nespravodlivým rozhodnutiam parlamentu) sa ukázalo, že len jedna – porozumenie politickým problémom – spolupôsobí na spokojnosť s demokraciou.

Vzťahy medzi oboma dimenziami efektivity a spokojnosťou s demokraciou vyjadruje nasledovný štruktúrálny model. Latentné premenné efektivity sú tvorené iba štatisticky významnými premennými z poradovej regresie. Vzhľadom na interpretáciu sme namiesto pôvodnej premennej q46 použili premennú q46r s obrátenou stupnicou.

Model č. 1: Vplyv efektivity na spokojnosť s demokraciou

Zdroj: ISSP, Slovensko 2014.

Korelácie medzi latentnými premennými poukazujú na štatisticky významný vplyv vonkajšej efektivity na spokojnosť s demokraciou. Najvyššie váhy majú premenné q45 (nedá sa veriť, že ľudia vo vláde robia správne veci) a q56 (verejná správa neslúži obyvateľom).

Závery a diskusia

Empirické dáta z výskumu ISSP, modul Občianstvo som využila na analýzu chápania práv v demokracii, spokojnosti s fungovaním demokracie, vonkajšej a vnútornej efektivity a ich vplyvu na spokojnosť s fungovaním demokracie. Viaceré výsledky sú porovnané s rokom 2005. Potvrďuje sa, že z hľadiska priorít vo vzťahu k právam v demokracii pretrváva silný akcent na sociálno-ekonomické práva, kým iné, najmä politické práva, sú v očiach verejnosti komparatívne menej dôležité. Oproti roku 2005 klesla dôležitosť práva na participáciu, čo môže indikovať aj nižší záujem o ňu. Podobný pokles nastal aj v prípade jednotlivých indikátorov vnútornej efektivity – oproti roku 2005 sa znížil záujem o politiku, schopnosť jej porozumieť. Tento trend môže súvisieť aj s ústupom jasnej polarizácie politického diania, ktorá tak výrazne charakterizovala Slovensko v 90. rokoch minulého storočia a v roku 2005 ešte pretrvávala. Deklarovaný potenciál k participácii, resp. aktivite na ochranu svojich záujmov ostáva nízky.

Spokojnosť s fungovaním demokracie ovplyvňuje kvalita výstupov. Je to výzva aj pre teoretické uchopenie pojmu „kvalita demokracie“. Ak k nemu nepristúpime cez kvalitu vládnutia, efektívnosť a analyzovaný koncept vonkajšej efektivity, sotva pochopíme existujúce reálne problémy demokracie. Verejnosť vníma kvalitu demokracie najmä optikou jej výkonov a výstupov, nie z hľadiska normatívneho modelu, ktorý fakticky nie je spochybnený. Verejnosť na kvalite demokracie hodnotí predovšetkým kvalitu vládnutia, od demokracie očakáva dobré vládnutie. Mať demokraciu a politické práva, ktoré sú s ňou spojené, ako napr. možnosť participácie, nenapĺňajú v dostatočnej miere predstavy o dobrom vládnutí. Analýza dát z výskumu ISSP 2014 ukázala, že spokojnosť s demokraciou viac ovplyvňuje vonkajšia ako vnútorná efektivita. To znamená, že výstupy kvality vládnutia – výkon inštitúcií, ich responzivnosť, nezaujatosť, nekorupčné správanie a zodpovednosť sú pre spokojnosť s demokraciou dôležitejšie ako vnútorná efektivita. Aj to si treba uvedomiť pri čítaní ďalších výsledkov výskumu ISSP Slovensko 2014: až 40 % opýtaných sa prikláňa k názoru, že „na Slovensku by bolo najlepšie prejsť na iný politický systém, ktorý by zabezpečil v krajine väčší poriadok, rovnosť a sociálnu spravodlivosť – hoci aj za cenu obmedzenia niektorých slobôd“. Výrok s presne opačným akcentom „na Slovensku by bolo najlepšie rozvíjať a zlepšovať liberálnu demokraciu“ si vybrala len necelá štvrtina respondentov¹⁵. Takto deklarované preferencie verejnosti tiež dotvárajú kontext zistení analyzovaných v štúdií. Navyše, daný výskum tiež poukázal na silnú koreláciu medzi príklonom k neliberálnej demokracii a inklináciou ku konšpiratívnym vysvetleniam sveta.

---

¹⁵ ISSP Slovensko 2014. Národné špecifické otázky.

Ako uvádza R. Klobucký: „Možná interpretácia takejto výraznej korelácie ... spočíva v tom, že prívrženci konšpiratívnych vysvetlení jednoducho v slobodu a deľbu moci v liberálnodemokratickom politickom režime veľmi neveria. Konšpiratívne vysvetlenia obvykle bagatelizujú či spochybňujú možnosť ovplyvniť zásadné udalosti slobodným vyjadrením. I preto sa môžu prívrženci konšpiratívnych vysvetlení prikláňať k preferencii alternatívneho politického režimu, ktorý by ... mal zaručiť väčší poriadok, rovnosť a sociálnu spravodlivosť, pričom obmedzenie niektorých slobôd nepovažujú za významnú stratu.“ (Klobucký 2015)

Ďalší pohľad na dnešnú slovenskú spoločnosť otvárajú zistenia o postupujúcom vnútornom politickom odcudzení. Dlhodobá nespokojnosť s kvalitou vládnutia vedie k väčšiemu politickému odcudzeniu, bezmocnosti a strate zmyslu. Vysoká miera netransparentnosti ochromuje občiansku participáciu a redukuje sociálny kapitál. Navyše, netransparentnosť môže posilňovať spomínané konšpiratívne stereotypy, čo sa v podobe začarovaného kruhu vracia ako slabá miera zorientovanosti a pripravenosti (ochoty) politike rozumieť. Na druhej strane vidíme, že vnútorná efektívnosť neovplyvňuje mieru spokojnosti s fungovaním demokracie. Indikuje to nielen odcudzenie a rezignáciu, ale aj istú „nespojitosť“, odtrhnutosť od politickej reality, čo zároveň dáva nekonaniu bezpečné alibi. Zdrojom takýchto postojov je predovšetkým správanie sa politických inštitúcií a elít. Môže vyznievať paradoxne, že v porovnaní s rokom 2005 sme zaznamenali vo viacerých parametroch vonkajšej efektívnosti mierny pozitívny posun, i keď hodnotenie ostáva kritické. Parametre vnútornej efektívnosti sú negatívnejšie. Ukazuje sa teda, že sa stupňuje skôr špirála politického nezájmu ako nespokojnosti.

Uvedené zistenia predstavujú reflexiu vo vzťahu ku konceptualizácii kvality demokracie, ale aj ďalšiemu empirickému skúmaniu kvality vládnutia v percepcii občanov i vo vzťahu k potenciálu občianskej participácie. Zistenia reprezentatívnych výskumov poukazujú nielen na reálny pokles občianskej participácie (Bútorová – Gyárfášová 2010), ale aktuálne aj na pokles jej významu ako demokratického práva. (Pozri tabuľku č. 3) Na druhej strane na základe anekdotického pozorovania sa ukazujú isté posuny smerom k posilneniu aktivít i angažovaniu sa občanov na lokálnej úrovni správy vecí verejných, čo však bolo mimo záberu analyzovaného výskumu. Aj z toho dôvodu je ďalšie sledovanie faktorov spokojnosti s fungovaním demokracie na rôznych úrovniach vládnutia trvajúcim zadaním.

Olga Gyárfášová je sociologička, prednáša na Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov FSEV UK v Bratislave. Venuje sa výskumu a analýzam verejnej mienky, politickej kultúry a voličského správania. Dlhodobo spo-

lupracuje na viacerých medzinárodných komparatívnych projektoch (CSES, EES, ISSP).

LITERATÚRA

- BELLUCI, P. – MEMOLI, V., 2012: The Determinants of Democracy Satisfaction in Europe. In: Sanders, D. – Magalhaes, P. C. – Tóka, G. (eds.): *Citizens and the European Polity*. Oxford University Press, pp. 9-38.
- BÚTORA, M., 2007: Is East-Central Europe Backsliding? Nightmares From the Past, Dreams of the Future. In: *Journal of Democracy*, 18 (4), p. 47-55.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O., 2006: Verejná mienka. In: Kollár, M. – Mešzňik, G. – Bútor, M. (eds.): *Slovensko 2005. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, s. 209-245.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O., 2007: Verejná mienka. In: Kollár, M. – Mešzňik, G. – Bútor, M. (eds.): *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, s. 251-280.
- BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O., 2010: Občianska participácia: trendy, problémy, súvislosti. In: *Sociológia* 42, 5, s. 447- 491.
- CAMPBELL, A. – GURIN, G. – MILLER, W. E., 1954: *The Voter Decides*. Evanston, IL: Row, Peterson.
- DALTON, J. R. – SHIN, D. Ch. – JOU, W., 2007: Understanding Democracies. Data from Unlikely Places. In: *Journal of Democracy*, 18, 4, pp. 142-156.
- DALTON, 2004: *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- DIAMOND, L., 1999: *Developing Democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- DOLNÝ, B., 2012: *Kvalita demokracie: konceptualizácia a jej meranie*. Dizertačná práca. Bratislava, Univerzita Komenského.
- EASTON, D., 1965: *A System Analyses of the Political Life*. New York: John Wiley.
- HIRSCHMAN, A. O., 1978: Exit, Voice, and the State. In: *World Politics* 31, 1, s. 90-107.
- INGLEHART, R., 1977: *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- KLINGEMANN, H.-D., 1999: Mapping Political Support in the 1990s. In: Norris, P. (ed.): *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press: 31-56.
- KLOBUCKÝ, R., 2015: Konšpiračné presvedčenia a geopolitické preferencie. Podklady k tlačovej besede SÚ SAV, 3.3. 2015. Dostupné na: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2172_attach_3_konspiracie_a_geopoliticke_preferencie.pdf
- KRASTEV, I., 2010: Deepening Dissatisfaction. In: *Journal of Democracy*, 21, 1, pp. 113-119.
- LINDE, J., 2012: Making and Breaking Political Legitimacy in Post-Communist Democracies: The Quality of Government Effect. In: *Politics in Central Europe* 8, č. 1, s. 35-63.

- LINEK, L., 2010: Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky. Praha: SLON.
- LIPSET, S. M., 1959, 1966: Political Man. London: Mercury Books.
- MARKOWSKI, R., 2014: What People Think of Democracy. In: *Visegrad Insight* 1 (5) 2014, pp. 70-75.
- MUNGIU-PIPPIDI, A., 2006: Corruption: Diagnosis and Treatment. In: *Journal of Democracy*, 17 (3), pp. 86-99.
- NORRIS, P., 1999: Introduction: The Growth of Critical Citizens and its Consequences. In: Norris, P. (ed.): *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 1-29.
- NORRIS, P., 2011: Does Democratic Satisfaction Reflect Regime Performance? In: Rosema, M. – Denters, B. – Aarts- K. (eds.): *How Democracy Works? Political Representation and Policy Congruence in Modern Societies*. Pallas Publications. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 115-135.
- PLICHTOVÁ, J., 2010: Občianska deliberatívna demokracia a podpora jej cieľov na Slovensku. In: *Sociológia* 42, 5, s. 516-547.
- ROBERTS, A., 2010: *Quality of Democracy in Central and Eastern Europe. Public Preferences and Policy Reforms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ROSE, R., 2009: *Understanding Post-Communist Transformation: A Bottom up Approach*. Routledge.
- ROSE, R. – MISHLER, W. – HAEPFER, C., 1998: *Democracy and its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, MD, USA.
- ROTHSTEIN, B. – TEORELL, J., 2008: What is Quality of Government? Theory of Impartial Government Institutions. In: *Governance* 21 (2): 165:190.
- RUPNIK, J., 2007: The Populist Backlash in East-Central Europe. In: Bútora, M. – Gyárfášová, O. – Mesežnikov, G. – Skladony, Th. (Eds.): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*. Bratislava: Institute for Public Affairs, pp.161-169.
- SEEMAN, M., 1959: On Meaning of Alienation. *American Sociological Review* 24 (6): 783-791.
- THOMASSEN, J. – KOLK, van der, H., 2009: Effectiveness and Political Support in Old and New Democracies. In: Klingemann, H. D (ed.): *The Comparative Study of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press, pp. 333-346.
- ZAKARIA, F. 2004: *Budoucnost svobody. O krizi demokracie*. Praha: Academie.